

УДК: 376.2/4

**ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ
ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ
ДІТЬМИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

Сілявіна Ю.С.

Хортицький національний
навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр

У статті розглянуто основні характеристики особистісно орієнтованого навчання, розбудованого на засадах сучасної акмеології в умовах Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру. Розкрито структуру моделі особистісно орієнтованого навчання та моделі досягнення учнями життєвого успіху, проаналізовано значення їх компонентів для забезпечення успішного розвитку дитини в різних сферах життєдіяльності.

В статье рассмотрены основные характеристики личностно ориентированного обучения, организованного в соответствии с принципами современной акмеологии в условиях Хортицкого национального учебно-реабилитационного многопрофильного центра. Раскрыта структура модели личностно ориентированного обучения и модели достижения учениками жизненного успеха, проанализировано значение их компонентов для обеспечения успешного развития ребенка в разных сферах жизнедеятельности.

The article deals with the main characteristics of oriented personality education, organized according to the principles of modern acmeology in Khortytsky National Educational Rehabilitational Multispecialized Centre. The article shows model of oriented personality education and model of achieve for success in life of the students. Analyzed the meaning of their components to ensure the successful development of children in different areas of life.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання, життєвий успіх, діти з особливостями психофізичного розвитку, збагачений освітньо-реабілітаційний простір, акмеологія.

Ключевые слова: личностно ориентированное обучение, жизненный успех, дети с особенностями психофизического развития, обогащенное образовательно-реабилитационное пространство, акмеология.

Keywords: inclusive education, success in life, children with special needs, enriched educational and rehabilitation space, acmeology.

Постановка проблеми. Загальновизнаним освітнім пріоритетом у всіх прогресивних країнах є забезпечення розвитку кожного учня як активної, повноцінної особистості, здатної ефективно вирішувати актуальні суспільні завдання. Тому цілком закономірно, що одним із ключових напрямів реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки є реформування системи освіти на основі філософії людиноцентризму. Виключна важливість втілення ідей і положень цієї філософії вимагає від навчальних закладів надання цілеспрямованої психолого-педагогічної допомоги всім дітям, незалежно від їх психофізичних можливостей. Оптимальною формою системного здійснення цієї роботи є особистісно орієнтований підхід до навчання, який дозволяє задовольнити права кожної дитини на отримання якісної освіти, спілкування з однолітками, участь у шкільному житті. Суспільна необхідність такої освіти підкреслюється в нормативних документах міжнародного значення: Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини, «Стандартних правилах щодо зрівняння можливостей інвалідів», Декларації Саламанки та ін. Проте численні виклики, які стоять перед такою практикою (починаючи від створення відповідних матеріально-технічних умов і завершуючи створенням розвивального середовища та позитивного психологічного клімату в дитячих колективах), спонукають педагогів до дослідження і практичного розв'язання локальних проблем включення батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку до створення в школі та сім'ї розвивального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему організації якісної освіти досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В. Бондар [3], М. Баркаускайте [5], В. Гудоніс [5], П. Гюнваль [6], В. Золотоверх [4], Д. Лупарт [9], М. Малофеев [10], У. Мікаїлова [11], М. Родда [12], Н. Шматко [10] та ін. Зусиллями науковців та небайдужих громадських діячів якісна освіта всіх дітей з кожним роком отримує все більше поширення та суспільне визнання, набуває відповідної нормативно-правової бази. В Україні вона включає Закони «Про охорону дитинства» (стаття 26); «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (статті 21, 27); «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (стаття 37); та регламентується Законом «Про освіту» (стаття 3. Право громадян на освіту, стаття 37, стаття 53); Законом «Про загальну середню освіту» (стаття 29); Законом «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»; «Про соціальні послуги» та ін.

Нині актуальним напрямом підвищення ефективності системи спеціальної освіти України є дослідження та оптимізація її впливу на різні аспекти фізичного, особистісного та соціального розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку, зокрема, на досягнення нею життєвого успіху. Від зусиль педагогів у значній мірі залежить результативність подолання руйнівного соціального стереотипу – погляду на дитину з особливостями психофізичного розвитку як на дефективну та потенційно неуспішну особистість, неспроможну витримати сучасний темп життя і тому приречену бути аутсайдером. На зміну подібним уявленням має прийти інша, адекватна та конструктивна точка зору, згідно з якою кожна дитина, незважаючи на певні обмеження здоров'я, може стати успішною за умови, якщо її здібності будуть своєчасно помічені та розвинені батьками і педагогами. Саме таку ідейну доміную покладено в основу особистісно

орієнтованого навчання в умовах Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру.

Мета статті – висвітлення інноваційного досвіду Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру щодо спрямування навчального процесу на досягнення життєвого успіху дитиною з особливостями психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Системний підхід до організації освіти в закладі забезпечується завдяки впровадженню структурно-функціональної моделі особистісно орієнтованого навчання (рис. 1), специфіка якої зумовлена двома основними ознаками. По-перше, спрямованістю закладу на реалізацію максимально повного варіанту особистісно орієнтованого навчання, який, відповідно до нормативних документів і висновків з психолого-педагогічних досліджень, має забезпечувати реалізацію наступних завдань:

- 1) адаптація матеріально-технічних умов закладу до особливих потреб вихованців;
- 2) надання вихованцям необхідних медичних послуг;
- 3) диференціація та індивідуалізація навчально-виховного процесу;
- 4) забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивних дитячих колективах;
- 5) психолого-педагогічний супровід батьків вихованців;
- 6) залучення фахівців до надання вихованцям спеціальних медико-психолого-педагогічних послуг.

В моделі особистісно орієнтованого навчання зазначені завдання розглядаються як наскрізні, тобто такі, які проходять через всі освітньо-реабілітаційні ланки закладу. Комплементарність цих ланок утворює другу специфічну ознаку моделі – наступність особистісно орієнтованого навчання, можливість безперервної соціалізації особистості від перших місяців життя до моменту отримання документу про професійну освіту. Така можливість з'явилася внаслідок розбудови унікальної структури закладу, яка включає:

- обласний центр ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів;
- дошкільне відділення;
- санаторну загальноосвітню школу-інтернат I-III ступенів;
- коледж I-II рівня акредитації.

Модель особистісно орієнтованого навчання в Хортицькому центрі послідовно описує процес розбудови в закладі розвивального освітньо-реабілітаційного простору: від визначення його мети (в контексті загальної мети закладу) до отримання кінцевого результату – життєвої компетентності, соціальної адаптації та інтеграції в суспільство дітей та молоді з обмеженими можливостями здоров'я.

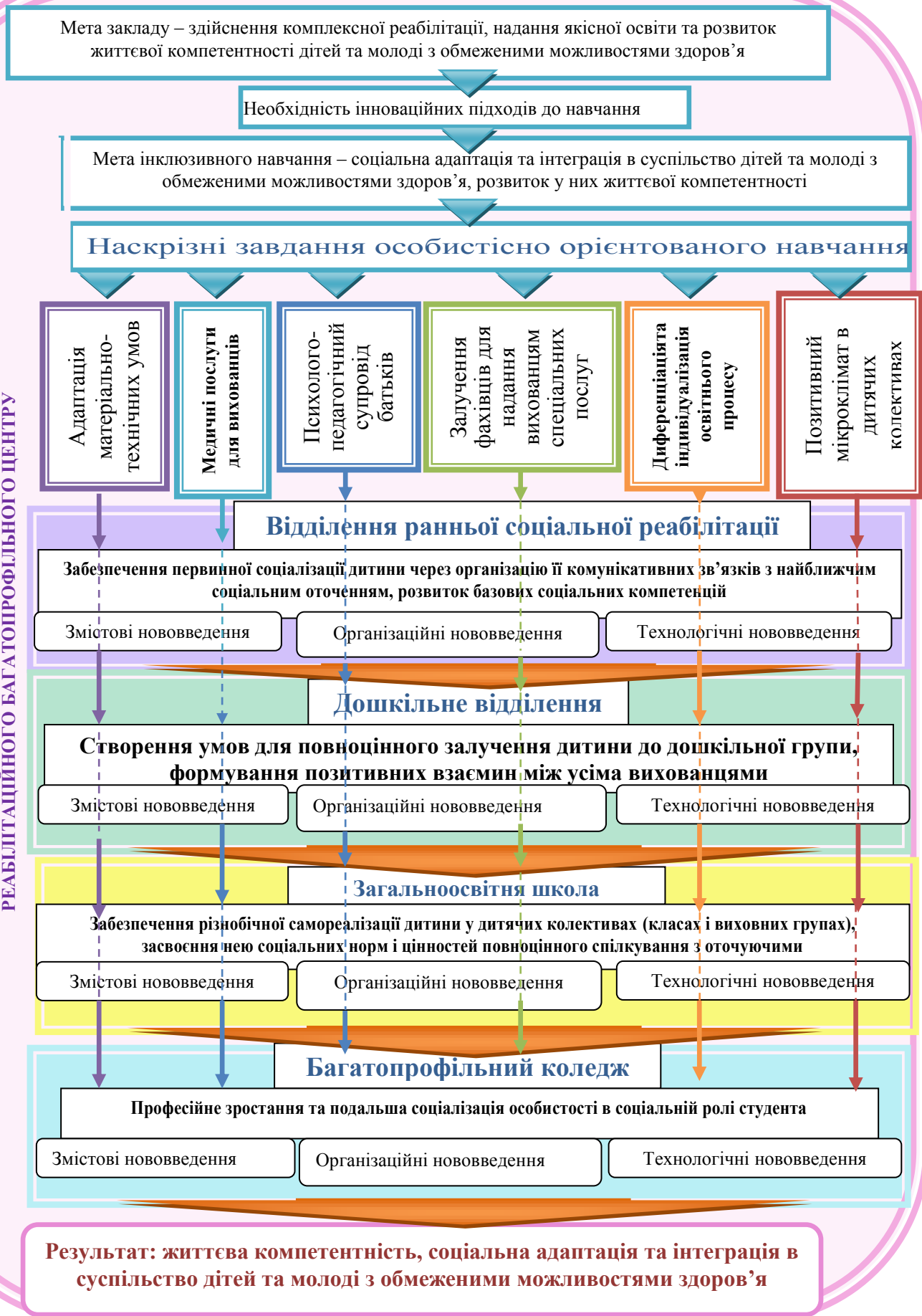
Для системної розбудови акмеологічного освітньо-реабілітаційного простору, в якому кожна дитина має варіативні можливості для успішної самореалізації, нами також розроблено та впроваджено у практику роботи навчального закладу модель досягнення учнями життєвого успіху (рис. 2). Вона базується на положенні про те, що досягнення школярами успіху в умовах навчального закладу є найбільш надійним фундаментом їх майбутнього успішного життєздійснення. Ця залежність була простежена дослідниками в галузі акмеології, які виділяють своєрідні «мікроакме» на кожному віковому етапі життя людини. Такі «мікроакме» виступають певними сигналами-провісниками виходу на рівень макроакме у зрілий період життя. Враховуючи залежність між актуальним і перспективним життєвим успіхом, педагоги закладу цілеспрямовано створюють ситуації успіху, які особливо важливі для вихованців з вадами психофізичного розвитку. Притаманне багатьом з них почуття власної неповноцінності, детально описане А.Адлером [1], нейтралізується лише через переживання власного успіху, реального самоствердження в ході особистісно цінної діяльності. Для однієї дитини джерелом таких переживань є навчальні досягнення, для іншої – активна участь у самоврядуванні, в реабілітаційному театрі «Інклюзив» тощо. Але незалежно від сфери самореалізації кінцеві зміни – задоволеність учня самим собою, зміцнення його готовності докласти зусилля для досягнення власних цілей – є найбільш цінним, очікуваним результатом створення ситуацій успіху.

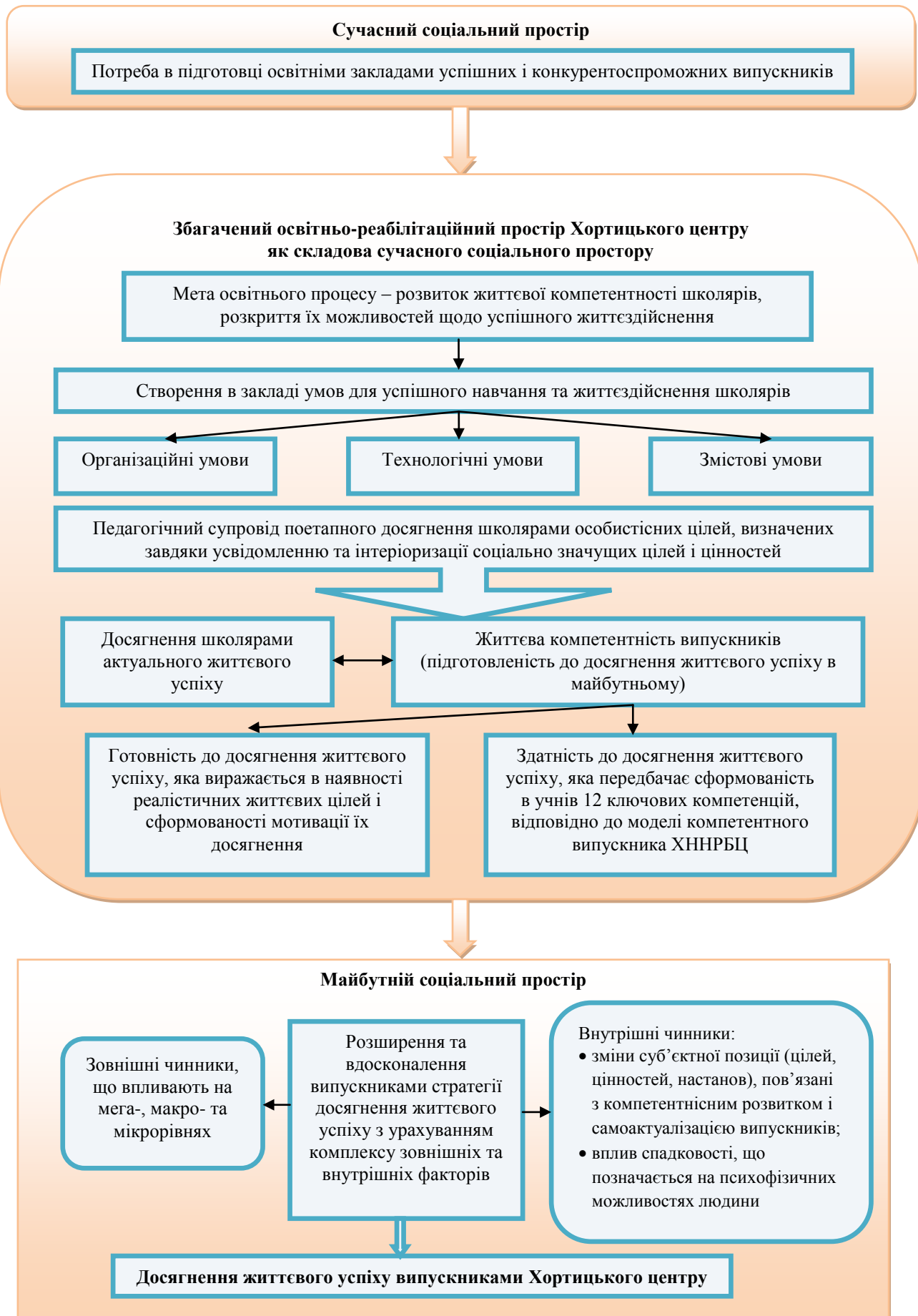
Створення ситуацій успіху без перебільшення можна визначити як один із магістральних шляхів реалізації гуманістичної та акмеологічної місії школи. Погоджуючись з А.Бєлкіним, ми стверджуємо, що «головний смисл діяльності вчителя полягає в тому, щоб створити кожному вихованцю ситуацію успіху» [2, с. 30].

Найважливішим результатом впровадження в закладі наведеної моделі є розбудова збагаченого освітньо-реабілітаційного простору, в якому кожна дитина може обрати індивідуальну траєкторію досягнення успіху відповідно до своїх потреб і можливостей. Для більшості учнів ця траєкторія проходить через навчальну, мистецьку або спортивну сфери життєдіяльності, особливості яких доцільно розглянути детальніше.

Особистісно орієнтований навчальний процес у закладі базується на принципі суб'єкт-суб'єктних стосунків між усіма його учасниками. Позитивний психологічний мікроклімат в класах, яких у 2012-2013 н.р. налічується десять, забезпечується злагодженою діяльністю вчителів і психологів. Педагогічним колективом ведеться активний пошук ефективних засобів щодо побудови індивідуального розвивального педагогічного процесу. Особлива увага звертається на розроблення та реалізацію індивідуальних програм розвитку і саморозвитку кожного учня. Організацію особистісно зорієнтованого навчання спрямовано на розробку вчителями технологій, мета яких – не нагромадження знань, умінь, а постійне збагачення досвідом творчості, формування механізму самоорганізації та самореалізації особистості кожного учня. В основу навчальних програм закладаються умови для оволодіння тими видами діяльності, які дають учням широку орієнтацію в системі суб'єкт-суб'єктних відносин, де вони виступають як активні творці цих відносин.

ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ХОРТИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО БАГАТОПРОФІЛЬНОГО ЦЕНТРУ

Коротко сформулюємо основні вимоги до розроблення дидактичного забезпечення особистісно зорієнтованого навчального процесу:

- дидактичний матеріал має забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня, його постійне перетворення;
- активне стимулювання учня до самоцінної діяльності, зміст і форму якої повинні забезпечувати можливість самоосвіти, саморозвитку в ході оволодіння знаннями;
- конструювання і організація навчального матеріалу, який дає можливість учневі обирати його зміст, вид і форму при виконанні завдань;
- виявлення й оцінка способів навчальної роботи, якими користується учень самостійно, продуктивно;
- при введенні метазнань, тобто знань про прийоми виконання навчальних дій, необхідно виділяти загальнологічні та специфічні предметні способи навчальної роботи з урахуванням їх функцій в особистісному розвитку;
- освітній процес має забезпечувати побудову, реалізацію, рефлексію, оцінку суб'єктної діяльності учня.

Широкі можливості для досягнення дитиною успіху у мистецькій сфері відкриває реабілітаційний театр «Інклюзив», який має звання народного та є ключовим компонентом виховної системи закладу. На базі театру «Інклюзив» проводяться як внутрішньошкільні вистави, так і масштабні заходи, такі, як інтеграційний фестиваль життєтворчості «Шлях до успіху», що проходить під девізом: «У таланті кожної дитини відкриваємо зірку світову». За шість років фестиваль із обласного перетворився у міжнародний та став осередком творчої самореалізації для 35 дитячих колективів з різних регіонів України. Метою фестивалю є створення рівних умов для реалізації творчих здібностей обдарованих учнів і молоді та дітей з особливостями психічного розвитку та фізичного стану незалежно від індивідуальних можливостей розвитку. Мистецтво може бути дієвим каталізатором особистісного та соціального розвитку дитини з особливими потребами, розкриття її потенціалу, компенсації наявних обмежень життєдіяльності. Але найголовнішим можна вважати психологічний ефект від самопрезентації дитиною своїх художньо-естетичних здібностей, адже позитивні відгуки глядачів допомагають їй вибратися з безмежного кола хвилювань і думок про свою хворобу, подолати комплекс неповноцінності, повірити в себе, як успішну особистість.

Ще одним магістральним напрямом досягнення вихованцями життєвого успіху є їх самореалізація у сфері фізичної культури та спорту. В 2012 р. українські паралімпійці в черговий раз яскраво довели, що обмеження здоров'я не є перешкодою для активного способу життя та спортивних успіхів. Переконливо підтвердила це і учениця 9-А класу Хортицького центру Савцова Вікторія, виборовши на Паралімпійських іграх золоту медаль у змаганнях з плавання. Дівчинка, що має дитячий церебральний параліч, довела слушність життєвого кредо: «Перемагає той, хто перемагає себе».

Такі приклади спортивного поступу дитини всупереч певним обмеженням здоров'я з'являються не на порожньому місці. Їх обов'язковим фундаментом є система комплексної реабілітації вихованців, яка постійно вдосконалюється за рахунок перманентного інноваційного пошуку медико-психолого-педагогічного колективу, його відкритості передовим ідеям і технологіям реабілітації. Так, у 2009 р. в індивідуальні реабілітаційні програми вихованців почали вводитися елементи іпотерапії, як одного із важливих методів реабілітації дітей з ДЦП, заснованого на взаємодії людини зі спеціально навченим конем, адаптованим до можливостей хворого в опануванні верхової їзди. У закладі працюють кілька інструкторів з іпотерапії, які серйозно займаються даним видом реабілітації і лікування, пройшли відповідну спеціалізацію.

Найближчим часом планується впровадження ще одного перспективного напрямку реабілітації – каністерапії, яка заснована на використанні спеціально підготовленої собаки-терапевта для реабілітації дітей із синдромом Дауна, затримкою психічного розвитку, розумовим відставанням, аутизмом.

Визначальним чинником ефективності зусиль працівників закладу щодо створення акмеологічного простору є педагогічно грамотне культивування філософії життєвого успіху. Цьому сприяє випуск Всеукраїнської газети «Майстер-клас», яка заснована та видається Хортицьким центром щомісяця. У її рубриках «Особистість» і «Життєве море» публікуються статті про результати успішної життєвої практики відомих і звичайних людей з інвалідністю, які успішно реалізували свої життєві плани, змогли достойно пройти через випробування долі та готові розповісти про власний досвід подолання життєвих труднощів, особистісного та професійного самовдосконалення. Статті відзначаються життєстверджувальною тональністю, яскравістю та повчальністю наведених у них життєвих уроків. Оскільки кожне життєве дослідження є оригінальним, некомпльованим проектом, на сторінках газети воно завжди перетворюється у самотню статтю, яка привертає увагу читачів і спонукає їх замислитися над фундаментальними питаннями та справжніми цінностями життя. Відповідно до назви газети, подані в ній публікації є своєрідним майстер-класом перемог, успіхів і життєвого поступу людей з вадами психофізичного розвитку.

Висновки. Спрямування особистісно орієнтованого навчання на досягнення життєвого успіху дитиною з особливостями психофізичного розвитку є актуальним педагогічним завданням, яке вимагає об'єднання зусиль педагогів, психологів і медичних працівників. Цементуючою ланкою такої консолідованої діяльності є розбудова збагаченого освітньо-реабілітаційного простору, в якому кожна дитина може обрати власну траєкторію досягнення успіху. Ця можливість є принципово важливою, адже наявність достатньої кількості ситуацій успіху школярів в умовах навчального закладу є найбільш надійним фундаментом їх майбутнього успішного життєздійснення та компетентісного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адлер А. Понять природу человека / Пер. Е.А. Цыпина. – СПб.: «Академический проект», 1997. – 256 с.
2. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.

3. Бондар В., Синьов В., Тищенко В. Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії в Україні? // Рідна школа, (серпень-вересень) – 2012, -№8-9. – С. 20-27.
4. Бондар В., Золотоверх В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток (до десятиріччя Інституту спеціальної педагогіки АПН України) // Дефектологія.– 2004.– №1.– С. 2-10.
5. Гудонис В., Баркаускайте М. Интегрированное обучение детей с нарушениями зрения // Дефектология.– 2006.– №3.– С. 78-82.
6. Гюнвальпер Ч. От «Школы для многих» к «Школе для всех» // Дефектология.– 2006.– № 2.– С. 73-78.
7. Лупарт Д. До справедливості та досконалості у канадських школах: чи може інклюзивне навчання зменшити прірву // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід): Матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / За ред.: В.І. Бондаря, Р. Петришина.– К.: Наук. світ, 2004.– 200 с.
8. Малофеев Н.Н., Шматко Н.Д. Базовые модели интегрированного обучения // Дефектология.– 2008.– №1.– С. 71-78.
9. Микаилова У.Т. О развитии инклюзивного образования в Азербайджане // Дефектология.– 2006.– №4.– С. 63-68.
10. Родда М. Громадянське суспільство, Канада, Україна і проблеми освіти глухих // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід): Матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / За ред.: В.І. Бондаря, Р. Петришина.– К.: Наук. світ, 2004.– 200 с.

УДК: 376.42:75.05

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

Соколова Г.Б.

кандидат психологічних наук
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У статті розглядається актуальна проблема особливостей розвитку емоційної сфери розумово відсталих дітей.

В статье рассматривается актуальная проблема особенностей развития эмоциональной сферы умственно отсталых детей.

The article features the actual problem of emotional development of mentally retarded children.

Ключові слова: учні з інтелектуальною недостатністю, емоційний розвиток, закономірності емоційного розвитку.

Ключевые слова: ученики с интеллектуальной недостаточностью, эмоциональное развитие, закономерности эмоционального развития.

Keywords: students with intellectual disabilities, emotional development, patterns of emotional development.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні відрізняється деякою невизначеністю і суперечливістю, що створює особливі труднощі для здійснення соціальної адаптації дітей з проблемами в розвитку і висуває серйозні вимоги до якості корекційно-виховної роботи.

Сьогодні в корекційній педагогіці і спеціальній психології підвищений інтерес фахівців викликають діти з легким ступенем розумової відсталості, для яких характерне стійко виражене зниження переважно пізнавальної діяльності, що виникло внаслідок органічного ураження кори головного мозку. Поряд з пізнавальними процесами у них страждають і інші вищі психічні функції, але в цілому при створенні сприятливих умов навчання і виховання вони досить перспективні в плані розвитку і мають можливості до адаптації.

Відомо, що важливим фактором, що забезпечує успішність соціальної адаптації, є адекватна поведінка людини в суспільстві, яка обумовлена гармонійною взаємодією інтелекту і емоційної сторони психіки.

Емоційна сфера представлена сукупністю особливих внутрішніх психічних станів, які проявляються в суб'єктивних відносинах і безпосередньо впливають на пізнавальну діяльність та поведінку.

Накопичені в корекційній педагогіці і спеціальній психології дані показують, що в житті, як розумово відсталого школяра, так і в дитини, яка розвивається нормально, емоції відіграють важливу роль, будучи невід'ємним компонентом психічного відображення. Під впливом позитивних емоцій удосконалюється пам'ять дитини, згладжуються недоліки уваги і мислення. Знання про прийняті у суспільстві норми і правила можуть впливати на її поведінку, тільки злившись з почуттями і утворивши переконання.

Матеріал, який викликає емоційний відгук, засвоюється значно успішніше.

Все це свідчить про необхідність глибокого вивчення емоційного розвитку розумово відсталих учнів, під яким розуміється послідовність позитивних змін, що ведуть до більш високих рівнів диференціації та організації емоційної сфери, протягом усього періоду навчання в спеціальній школі.

Важливість даної проблеми відзначають багато дослідників. Тим не менше, і у вітчизняній, і в зарубіжній дефектології ситуація склалася таким чином, що особливості пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей вивчені